

Дәріс 9. Машиналық оқыту алгоритмдері (1 бөлім)

k жақын көршілер

Аңғал Байес

Қарапайым сызықтық регрессия

Машиналық оқыту (Machine learning) - бұл компьютерлік жүйелерге нақты нұсқаулар бермей, тәжірибе мен мәліметтер негізінде өздігінен білім алуға және жетілдіруге мүмкіндік беретін жасанды интеллекттің (Artificial Intelligence) маңызды саласы.

Яғни, машина белгілі бір тапсырманы ережелер арқылы емес, деректер үлгілеріндегі үлгілерді табу арқылы орындауды үйренеді.

Машиналық оқыту қазіргі уақытта деректер ғылымы, робототехника, медицина, қаржы, маркетинг, киберқауіпсіздік және басқа да көптеген салаларда шешім қабылдаудың негізгі құралына айналды. Ол үлкен деректерді (Big Data) талдау, болжау (prediction), классификациялау (classification), кластерлеу (clustering) және үлгіні тану (pattern recognition) сияқты тапсырмаларды орындайды.

Машиналық оқытудың негізгі мақсаты - модель құру, яғни нақты әлемдегі құбылыстарды математикалық сипаттай алатын функцияны табу. Бұл модель жаңа деректер келген сайын болжамын жақсарту арқылы тәжірибеден сабақ алады.

Машиналық оқытуда алгоритмдер модельдің "жүрегі" болып табылады.

Олар мәліметтерден заңдылықтарды іздейді, функцияларды реттейді (түзу, қисық, ықтималдық шекарасы және т.б.), және жаңа мысалдар үшін дұрыс шешім қабылдау үшін модельді бейімдеңіз.

Әрбір алгоритмнің өзіндік ерекшеліктері бар:

- Олардың кейбіреулері категориялық белгілерді болжауға бағытталған (мысалы, KNN немесе Naïve Bayes).
- Кейбіреулер сандық мәндерді есептейді (мысалы, сызықтық регрессия).
- Басқалары күрделі көпөлшемді модельдерді түсіндіруге арналған (мысалы, нейрондық желілер, шешім ағаштары).

Бұл дәрісте біз машиналық оқытудың үш негізгі алгоритмін талдаймыз. Бұл әдістер күрделі модельдердің (нейрондық желілер, SVM, кездейсоқ орман) теориялық негізін құрайды және деректер ғылымы бағытындағы алғашқы қадам ретінде маңызды.

Зерттелетін Алгоритмдер:

1. K-жақын көршілер (K-Nearest Neighbors, KNN)
2. Аңғал Байес (Naïve Bayes)
3. Қарапайым сызықтық регрессия (Simple Linear Regression)

k жақын көршілер

K-near neighbors алгоритмі бақыланатын оқыту(supervised learning) түріне жатады және жіктеу және регрессия мәселелерін шешу үшін қолданылады.

Негізгі идеясы - жаңа объектінің класы оның ең жақын көршілерінің класы негізінде анықталады.

Мысалы, егер бізде оқушының үлгерімі туралы мәліметтер болса (сағат саны, дайындық деңгейі, тест нәтижесі), біз жаңа оқушының нәтижесін алдын-ала болжау үшін оның ең ұқсас оқушыларын табамыз.

Яғни, " егер сіз ұқсас болсаңыз — сіздің нәтижеңіз де ұқсас болады " қағидасы қолданылады.

Математикалық негіз

KNN объектілер арасындағы қашықтықты есептейді. Ең жиі қолданылатын метрика-Евклидтік қашықтық:

$$d(x, y) = \sqrt{\left\{ \sum_{\{i=1\}}^{\{n\}} (x_i - y_i)^2 \right\}}$$

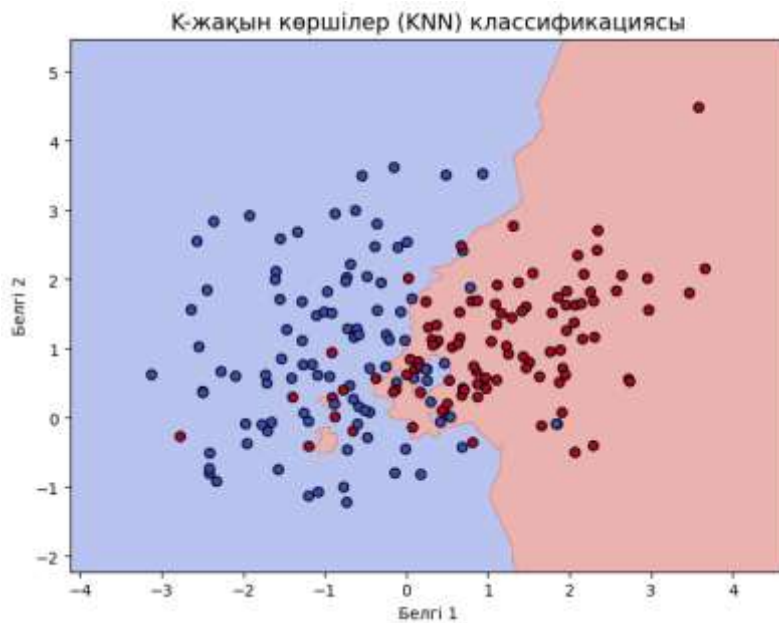
x, y — объектілердің белгі векторлары; n - белгілердің саны.

Алгоритм қадамдары:

- Көршілер саны k таңдалады.
- Берілген нүкте мен барлық деректер арасындағы қашықтық есептеледі.
- Ең жақын k көршілері анықталды.
- Көршілердің көпшілігі қай сыныпқа жатады-жаңа нысан бір сыныпқа жатады.

Python мысалы:

```
from sklearn.neighbors import KNeighborsClassifier
model = KNeighborsClassifier(n_neighbors=5)
model.fit(X_train, y_train)
y_pred = model.predict(X_test)
```


Артықшылықтары:

- Іске асыру оңай
- Модельді алдын-ала оқытудың қажеті жоқ
- Көп өлшемді деректермен жақсы жұмыс істейді

Кемшіліктері

- Баяу slow in big data (distance is calculated with all points)
- Шамадан тыс симптомдар (шу) әсер етеді
- Масштабтауға сезімтал

Аңғал Байес Классификаторы

Naïve Bayes-ықтималдыққа негізделген жіктеу алгоритмі. Ол байес теоремасын қолдана отырып, объектінің белгілі бір класқа жату ықтималдығын есептейді.

Байес формуласы

$$P(C | X) = \frac{P(X)P(X | C) \cdot P(C)}{P(X)}$$

$P(C | X)$ - x белгілері бойынша сыныптың ықтималдығы,

$P(X | C)$ - класс белгілі болған кезде белгілердің ықтималдығы,

$P(C)$ — Класс ықтималдығы,

$P(X)$ - барлық белгілердің ықтималдығы.

Оның "аңғал" деп аталуының себебі: бұл модель әрбір белгінің тәуелсіз екенін аңғал түрде (naively) қабылдайды.

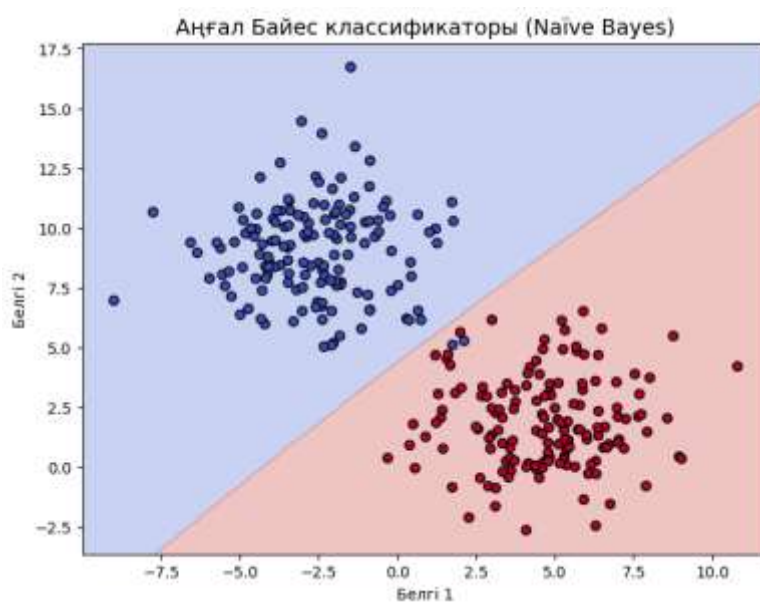
Мысалы, "электрондық пошта спамы немесе жоқ" дегенде, ол әр сөздің басқа сөздерден тәуелсіз болу ықтималдығын есептейді.

Түрлері

- Gaussian Naïve Bayes — үздіксіз (сандық) деректерге
- Multinomial Naïve Bayes — мәтін және санау типіндегі белгілерге
- Bernoulli Naïve Bayes — бинарлы белгілерге (иә/жоқ, бар/жоқ)

Python мысалы:

```
from sklearn.naive_bayes import GaussianNB  
model = GaussianNB()  
model.fit(X_train, y_train)  
y_pred = model.predict(X_test)
```


Артықшылықтары

- Есептеу жылдам
- Шағын деректерде де тиімді
- Мәтінді талдауда жақсы (спамды анықтау, көңіл-күйді талдау)

Кемшіліктері

- Белгілер тәуелсіз болмаған жағдайда дәлдігі төмендейді

- Дұрыс емес болжам жасау ықтималдығын беруі мүмкін

Қарапайым сызықтық регрессия

Сызықтық регрессия - тәуелді айнымалыны қолданатын болжамды талдау әдісі (y) тәуелсіз айнымалы (x) арасындағы сызықтық қатынасты модельдейді.

Модель теңдеуі:

$$\hat{y} = w \cdot x + b$$

$\hat{y}$ – болжамды мән,

w -салмақ (сызық қатынасы, градиент),

b - ығысу (intercept).

Мақсат-қателік функциясын (мысалы, MSE) азайту:

$$L = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2$$

Модельді оқыту процесінде градиенттің түсуі қолданылады.

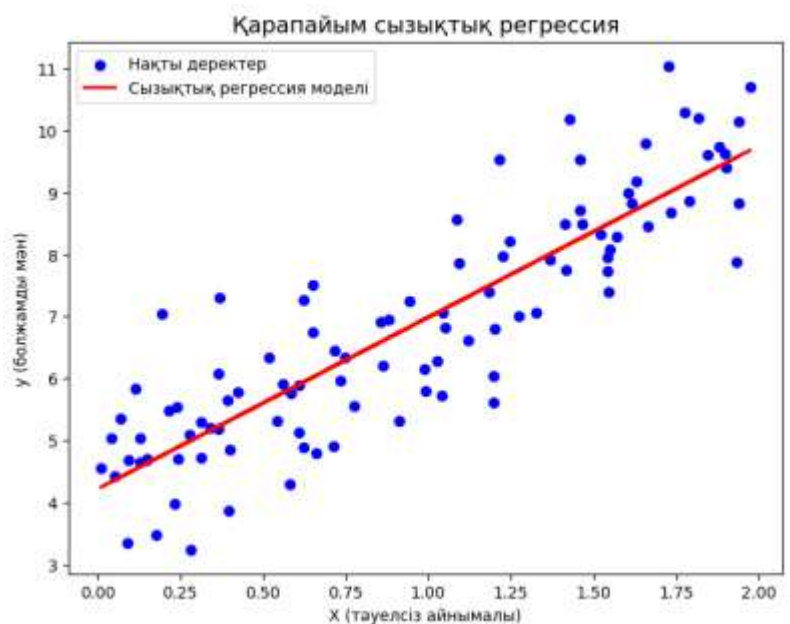
Python мысалы:

```
from sklearn.linear_model import LinearRegression
```

```
model = LinearRegression()
```

```
model.fit(X_train, y_train)
```

```
y_pred = model.predict(X_test)
```


Артықшылықтары:

- Интерпретациясы қарапайым
- Болжам жасау жылдам
- Негізгі трендтерді жақсы ұстайды

Кемшіліктері:

- Тек сызықтық байланысқа жарайды
- Ауытқуларға сезімтал
- Күрделі үлгілерді үйрене алмайды

Алгоритм	Түрі	Негізгі идея	Артықшылығы	Кемшілігі
KNN	Классификация, регрессия	Ең жақын көршілердің көпшілігі бойынша шешім	Түсінікті, қарапайым	Үлкен деректерде баяу
Naïve Bayes	Классификация	Байес ықтималдығы және тәуелсіздік болжамы	Жылдам, аз дерекке тиімді	Белгілер тәуелсіз болмауы мүмкін
Linear Regression	Регрессия	Сызықтық байланыс	Нақты түсіндіру	Тек сызықтық байланысқа жарайды

Бұл үш алгоритм Деректер ғылымы саласындағы ең негізгі, іргелі әдістердің бірі болып табылады.

Олар күрделі модельдерге негіз болатын негізгі ұғымдарды үйретеді (Шешім Ағашы, Кездейсоқ Орман, SVM, Нейрондық Желілер).

KNN - көршілер ұқсастыққа сүйенеді.

Naïve Bayes - ықтималдық заңына негізделген.

Сызықтық Регрессия - сызықтық қатынасты модельдейді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). Deep Learning. MIT Press. <https://www.deeplearningbook.org>
2. Hastie, T., Tibshirani, R., & Friedman, J. (2009). The Elements of Statistical Learning. Springer. <https://hastie.su.domains/ElemStatLearn/>
3. Sarker, I. H. (2021). Data Science and Analytics: An Overview from Data-Driven Smart Computing and Decision Making. SN Computer Science, Springer.
4. Pedregosa, F. et al. (2011). Scikit-learn: Machine Learning in Python. Journal of Machine Learning Research, 12, 2825–2830. <https://jmlr.csail.mit.edu/papers/v12/pedregosa11a.html>